

Ο ΑΤΛΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ
ΚΑΙ
ΟΙ ΧΕΙΜΕΡΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΕΣ ΠΥΡΕΣ
ΣΤΟ ΒΟΡΕΙΟΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ*

"Αν δὲν γνωρίζη κανείς τὴν ἀκριβῆ γεωγραφικὴ διάδοση ἑνὸς πολιτιστικοῦ φαινομένου, εἶναι ἀδύνατο, τίς περισσότερες τουλάχιστον φορές, νὰ τὸ παρακολουθήσῃ καὶ νὰ τὸ ἐρμηνεύσῃ ἀπὸ ὅλες τοῦ τίς πλευρὲς κατὰ τρόπο ἱκανοποιητικόν. "Αὐτὸ ἔσχυε γενικὰ παλαιότερα, σήμερα ἀποκτᾷ μεγαλύτερη σημασία, καθὼς ἡ ἐρώτησις π ο ῦ κατακτᾷ διεθνῶς ὅλο καὶ περισσότερον ἐδαφος εἰς βάρος, ἃς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ πῶ, τῆς ἐρωτήσεως π ό τ ε¹, ποῦ ἦταν στὸ παρελθόν καὶ ἐξακολουθεῖ βέβαια ἀκόμη νὰ εἶναι θεμελιωδὴς σημασίας γιὰ τὴ λαογραφία. Ἡ δεύτερη αὐτῆς ἐρώτησις ποῦ εἶναι ἐρώτησις τῆς λαογραφικῆς ἐπιστήμης παλαιά, συνδέεται ἀμεσα, ὅπως εὐκόλα μπορεῖ νὰ καταλάβῃ κανεὶς, μετὰ τὴν ἱστοριοφυσιολογικὴ τῆς μέθοδο, μετὰ τὴν μέθοδο δηλ. ποῦ ἐφαρμόζεται ἀπὸ πολλοὺς ἐυρωπαίους λαογράφους κατὰ τρόπο ἄλλοτε ἀποκλειστικόν καὶ ἄλλοτε ὄχι. Ἡ πρώτη ἐρώτησις συνδέεται μετὰ τὴν χαρτογραφικὴν μέθοδο, ποῦ ἔχει ἀρχίσει νὰ χρησιμοποιεῖται καὶ στὴ λαογραφικὴ ἔρευνα ἐδῶ καὶ πενήντα περίπου χρόνια, στὴν ἀρχὴ ἐπιφυλακτικὰ καὶ ἀραιά, ἔπειτα ὁμως, στὸν χῶρον ἰδίως τῆς Εὐρώπης, συστηματικὰ καὶ ἐντονα, μετὰ πίστη στὴν ἀξία τῆς.

Μετὰ τὴν μέθοδο αὐτὴ ἐπιδιώκεται βασικὰ ἡ χαρτογραφικὴ παρουσίασις διαφόρων λαογραφικῶν στοιχείων καὶ φαινομένων — ὅπως τύπων σπιτιῶν, γεωργικῶν ἐργαλείων κλπ. — μετὰ διάφορα σύμβολα, μετὰ ἄλλα λόγια ἢ δημιουργία χαρτῶν (Ἀτλάντων), στοὺς ὁποίους σημειώνεται ἡ γεωγραφικὴ κατανομὴ καὶ διάδοσις τῶν. Τὸ παρῶν συσταζόμενον κατὰ τρόπο παραστατικὸ ὕλικόν περισυνάγεται κυρίως μετὰ κατάλληλα

* Ἀνακοίνωσις στὸ Δ' Συμπόσιον Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ χώρου (10-12 Ὀκτωβρ. 1979, Ἰωάννινα).

1. Βλ. Richard Weiss, Einführung in den Atlas der schweizerischen Volkskunde, herg. von Paul Geiger und Richard Weiss, Basel 1950, σ. 1.

διατυπωμένα ερωτηματολόγια αλλά και με άλλους τρόπους. Οί χάρτες αυτοί ("Ατλαντες") συνοδεύονται απαραίτητα, πρέπει τουλάχιστον να συνοδεύονται, από έκτετα-μένα υπομνήματα, που αναφέρονται στα εξεταζόμενα θέματα.

Τὰ πλεονεκτήματα τῆς μεθόδου αὐτῆς, πού χρησιμοποιεῖ ἐπίσης ἡ Γλωσσολογία καὶ ἄλλοι ποικίλοι ἐπιστημονικοὶ κλάδοι, ἔχουν ἤδη ἐπισημανθῇ ἀπὸ πολλοὺς. Μὲ τὴ μέθοδο αὕτη μπορεῖ κανεὶς κατὰ τρόπο πολὺ πρακτικὸ νὰ διαπιστώσῃ τὴν ὑπαρξὴ τῶν φαινομένων καὶ νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἀφετηρία των, τίς ὁδοὺς διαδόσεώς των, τίς διαβαθμίσεις των, τὴν ἀλληλεξάρτησή των κ.ἄ., πέρα δὲ ἀπὸ αὐτά, λόγῳ τῶν κοινῶν κανόνων πού ἐπιδιώκεται νὰ διαμορφωθοῦν, διευκολύνεται πολὺ ἡ διεθνὴς συνεννόηση καὶ συνεργασία.

Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς εἰδικούς, κυρίως τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης πλὴν ἴσως τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, φθάνουν στὸ σημεῖο νὰ θεωρήσουν τοὺς λαογραφικοὺς "Ατλαντες" ὄχι ἀπλῶς ὡς ἐπιστημονικὸ μέσο ἢ ὄργανο, ἀλλὰ ὡς πηγὴ. Πιστεύουν δὲ ὅτι μερικά φαινόμενα, ἰδίως ἀπὸ τὸν ὕλικό βίβλου τοῦ λαοῦ, εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐρμηνευθοῦν χωρὶς αὐτούς. Γιὰ πολλοὺς ὅμως, καὶ ἀς μὴ ἐπιτραπῇ νὰ πῶ ὅτι καὶ ἐγὼ ἀνήκω σ' αὐτούς, ἀνακύπτει πάντοτε τὸ ἐρώτημα: τί ἀναμένει κανεὶς ἢ τί πρέπει νὰ ἀναμένῃ ἀπὸ ἕνα λαογραφικὸ "Ατλαντα", πού πρέπει νὰ συνοδεύεται πάντοτε ἀπὸ σχετικὸ ὑπόμνημα. Εἶναι βέβαο ὅτι ἀπὸ τὴν ἐργασία αὕτη δὲν πρέπει νὰ ἀπαιτῇ κανεὶς τὴ λύση ὅλων τῶν ἐπιθυμητῶν προβλημάτων. Οὔτε μπορεῖ κανεὶς μὲ τὴ χαρτογραφικὴ μέθοδο νὰ καταργήσῃ ὅλους τοὺς ἄλλους τρόπους προσεγγίσεως ἑνὸς φαινομένου. Γενικῶς θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πῇ ὅτι καὶ ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς σημαντικοὺς τρόπους ἐξετάσεως τῶν λαογραφικῶν φαινομένων ἢ καλύτερα ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν εὐρύτερη μέθοδο τῆς λαογραφικῆς ἐρευνας, πού μπορεῖ νὰ εἶναι ἀνάλογα ἱστοριοφιλολογικὴ, ψυχολογικὴ, κοινωνιολογικὴ κλπ. ἢ ὅλα μαζί¹.

"Ὅπως κι ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, εἶναι πλέον γεγονὸς ὅτι σὲ πολλὰς χώρες τῆς Εὐρώπης, ὅπως ἡ Αὐστρία, ἡ Γερμανία, ἡ Ἑλβετία, ἡ Σκανδιναβία, ἡ Γιουγκοσλαβία, ἡ Πολωνία, ἡ Τσεχοσλοβακία κ. ἄ., ἔχουν ἀναληφθῇ πολλὰς καὶ σημαντικὰς προσπάθειες πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ κατάρτισμοῦ ἐθνικῶν Ἀτλάντων καὶ τὴ λύση μὲσω αὐτῶν πολλῶν λαογραφικῶν προβλημάτων μὲ πολὺ ἐντυπωσιακὰ ἀποτελέσματα. Καὶ ὄχι μόνο αὐτό. Ἡ ἐπιτυχία τῶν κατὰ τόπους σχετικῶν πρωτοβουλιῶν ὤθησε στὴν ἰδέα ἰδρύσεως Διεθνoῦς Ἐπιτροπῆς, πού ἔχει τάξει ὡς σκοπὸ της νὰ

1. Βλ. Ε. Δ. Μαζαράκη, "Ἡ λαογραφικὴ ἐρευνα καὶ ἡ συστηματικὴ ὁργάνωσή της", Ἀθῆναι 1964, σ. 138-150 καὶ Δ η μ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὸς Ἀτλας, Ἀθῆνᾱ 73-74 (1972-73), σ. 20-26.

συντονίση τις ἐπὶ μέρους προσπάθειες γιὰ τὸν καταρτισμὸ Λαογραφικοῦ Ἀτλαντος τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν γειτονικῶν τῆς χωρῶν. Στὴν προσπάθεια αὐτῇ τῆς Διεθοῦς Ἐπιτροπῆς παρέχομε τὴ συνεργασία μας καὶ ἐμεῖς μὲ τὸν Ἀτλαντα τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, πού ἐκδίδει τὸ Κέντρον Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ μπορῇ νὰ ἐνταχθῇ στὸν γενικώτερο Ἐθνολογικὸ Ἀτλαντα τῆς Εὐρώπης, καθὼς καὶ μὲ τὴ γενικώτερη ἐπαφὴ καὶ ἐπικοινωνία μας μὲ τὴ Διεθνή Ἐπιτροπή.

Τὸ πρῶτο θέμα, πού ἔχει ἀποδοθῇ χαρτογραφικὰ στὸν Ἀτλαντα τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, εἶναι καὶ πρῶτο θέμα τοῦ Ἐθνολογικοῦ Ἀτλαντα τῆς Εὐρώπης.

Τὸ θέμα γιὰ τὸ ὁποῖο πρόκειται εἶναι οἱ περιοδικές πυρές, οἱ πυρές δηλ. πού ἀνάπτονται στὸ ὑπαιθρο κάθε χρόνο σὲ τακτὲς ἡμερομηνίες κατὰ τρόπο τελετουργικόν. Τὸ σχετικὸ ὕλικόν πού ἔχει συγκεντρωθῇ εἶναι πλουσιώτατο, τόσο πλούσιο ὥστε νὰ μπορῇ πιά κανεὶς νὰ στηρίξῃ σ' αὐτὸ γενικῶς ἀσφαλῆ ὅσο εἶναι δυνατὸ συμπεράσματα. Πρέπει ἐδῶ νὰ σημειώσω ὅτι, γιὰ νὰ καταρτισθῇ ὁ χάρτης, δὲν ἦταν καθόλου ἀρκετὸ τὸ ἀνέκδοτο ὕλικόν, πού χρόνια τώρα ἔχει ἀποθησαυρισθῇ στὸ Κέντρο Λαογραφίας ἢ στὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, γιὰ τὸν μικρασιατικὸν χῶρον, οὔτε πολὺ περισσότερον τὸ ὕλικόν πού ἔχει δημοσιεῖσθῇ κατὰ καιροὺς στὰ διάφορα ἔντυπα (βιβλία, περιοδικὰ, ἑφημερίδες), πού ἀποδελτιώθηκε συστηματικὰ. Σύμφωνα μὲ τὴν διεθνή ἐμπειρία ὁ τότε διευθυντὴς τοῦ Κέντρο Γ. Σπυριδάκης κατάρτισε ἐρωτηματολόγιον, πού διανεμήθηκε κυρίως σὲν δασκάλους τῆς χώρας. Στὸ Κέντρο γύρισαν 4.000 συμπληρωμένα ἀντίτυπα ἀπὸ ὁλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν χῶρον μὲ ἓνα πραγματικὰ τεράστιον ὕλικόν, πού μαζὶ μὲ τὸ ὑπόλοιπον ἀπὸ τὶς ἄλλες πηγές εἶναι τόσο, ὅσο ἴσως χρειάζεται, γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ κανεὶς ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ γεωγραφικὴ κατανομὴ τοῦ ἐθίμου στὸν χῶρον τουλάχιστον πού περικλείεται ἀπὸ τὰ σημερινὰ ἑλληνικὰ σύνορα. Τὸ τονίζω αὐτό, ἐπειδὴ πολλὰς μέχρι τώρα μελέτες γιὰ ἄλλα θέματα ἔχουν καταλήξῃ σὲ παρακινδυνευμένα ἢ καὶ σὲ προσωρινὰ συμπεράσματα, ἀπὸ τὸ γεγονὸς ἀκριβῶς ὅτι ἔχουν στηριχθῇ σὲ ὕλικον συλλογῶν, ἀκόμη καὶ τοῦ Κέντρον Λαογραφίας, πού βέβαια ἔχουν τυχαῖα καταρτισθῇ.

Ἐδῶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ εἰδικώτερα τὸ ὕλικόν τῶν περιοδικῶν πυρῶν, πού ἀνάπτονται κατὰ τὸν χειμῶνα. Καὶ αὐτὸ ἐπειδὴ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸν Ἀτλαντα, ἡ διάδοσις τῶν πυρῶν αὐτῶν περιορίζεται βασικὰ στὸ σημερινὸ βορειοελλαδικὸν χῶρον, πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἄμεσα, στὴ Θεσσαλία καὶ ἀνατολικά στὸν Πόντον καὶ τὴν Καππαδοκίαν. Σὲ ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους εἶναι, ὅπως θὰ δοῦμε, πολὺ σπάνιες οἱ πυρές αὐτές.

Καὶ πρῶτα - πρῶτα σὲ ποιὰς τακτὲς ἡμερομηνίας τοῦ χειμῶνα ὑπάρχουν περιοδικές πυρές καὶ τί γεωγραφικὴ διάδοσις ἔχουν. Αὐτὸ φαίνεται καθαρά ἀπὸ τοὺς χάρτες 1, 2, 3 καὶ 4.

Πρέπει να αναφερθῇ ἐδῶ ὅτι γενικὴ κατηγορία «χειμερινές πυρές» δὲν ὑπάρχει, στὴ λαϊκὴ συνείδηση τουλάχιστον. Τὸ ἔθιμο τῶν πυρῶν ἔχει συνδεθῇ πολὺ στενὰ μὲ τὶς διάφορες ἐορτές ἢ ἄλλες σημαντικὲς ἡμερομηνίες τοῦ χρόνου, ἔτσι ὥστε στὸ χάρτη δὲν ἦταν δυνατό, σὴν πρώτη τουλάχιστον φάση, νὰ σημειωθοῦν ἀλλιῶς οἱ πυρές παρὰ μὲ βάση τὶς μέρες ποὺ ἀνάπτονται.

Παρὰ τὸ ὅτι ὅμως οἱ πυρές αὐτές κατὰ τὴ νεώτερη ἐποχὴ ἐμφανίζονται κατὰ τὸν τρόπο ποὺ περιγράψαμε, δηλ. συνδεδεμένες μὲ διάφορες χριστιανικὲς ἐορτές, πρέπει νὰ ἐνταχθοῦν στὴν κατηγορία τῶν πυρῶν τοῦ χειμῶνα. Πιὸ συγκεκριμένα πρέπει νὰ θεωρηθοῦν πυρές ποὺ ἀνάπτονται κατὰ τὶς χειμερινές τροπές τοῦ ἡλίου καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ χρόνου. Ὅτι ἔχομε πυρές σὲ ἀπομακρυσμένες ἀπὸ τὸ χρονικὸ αὐτὸ σημεῖο ἡμέρες, ὅπως οἱ πυρές τῆς ἀγίας Βαρβάρας, ἐξηγεῖται εὐκολὰ ἀπὸ τὸ ὅτι πολλὲς πυρές, καὶ ὄχι μόνο τοῦ χειμῶνα, ἔχουν μετατεθῇ, μεταγενέστερα βέβαια, σὲ ἡμερομηνίες, κατὰ τὶς ὁποῖες τιμῶνται μὲ ἰδιαίτερη εὐλάβεια πολλοὶ ἅγιοι. Οἱ πυρές αὐτές ἔχουν βασικὰ τὸν ἴδιο χαρακτήρα καὶ ἀποβλέπουν στοὺς ἴδιους σκοπούς.

Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τοὺς γενικοὺς τῶν τύπων καὶ ἀπὸ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ των στοιχεῖα, τὰ πιὸ βασικὰ ἀπὸ τὰ ὑποκά εἶναι:

1. Ἀνάπτονται στὸ τέλος ἢ στὴν ἀρχὴ τοῦ νέου ἔτους.
2. Γύρω ἀπὸ τὴν πυρὰ χορεύουν καὶ τραγουδοῦν οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν, γεροντότεροι καὶ νεώτεροι.
3. Οἱ παριστάμενοι ὑπερπερνοῦν τὴν πυρὰ γιὰ διαφόρους λόγους.
4. Μὲ τὸ ἀναμμα τῆς πυρᾶς ἀσχολοῦνται σὲ μερικὲς περιπτώσεις οἱ νιόπαντροι, οἱ ἀρραβωνιασμένοι ἢ ἐρωτευμένοι, κάποτε γίνονται ὑπαινιγμοὶ καὶ γιὰ συνοικέσια.
5. Γίνονται μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀφῆς ποικίλες μαντικὲς καὶ μαγικὲς ἐνέργειες.
6. Γίνεται χρῆση τῆς πυρᾶς ἢ τῆς στάχτης γιὰ ἀποτρεπτικοὺς ἢ καθαριστικοὺς σκοπούς.

Τὰ στοιχεῖα ὅμως τῶν πυρῶν αὐτῶν εἶναι κοινά, τὰ περισσότερα τουλάχιστον, μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχουν οἱ πυρές τῆς ἀποκριᾶς¹ καὶ τοῦ Πάσχα ἢ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου (24 Ἰουν.), ποὺ εἶναι τόσο διαδεδομένες στὸν ἐλληνικὸ χῶρο καὶ πέρα ἀπ' αὐτόν. Ἐξ ἄλλου τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι κοινὰ καὶ στὶς ἀντίστοιχες πυρές, βασικὰ στὶς πυρές τῶν Χριστουγέννων καὶ τοῦ νέου ἔτους, ποὺ ἀνάπτονται ἀκόμη σήμερα στὴ Βουλ-

1. Βλ. Κ. Τσοῦρκα - Στ. Π. Κυριακίδου, Ἡ ἀποκριὰ στὸ Βογατσικό, Μακεδονικά 3 (1956), σ. 394.

γαρία, Γιουγκοσλαβία, Αυστρία, Γερμανία, Γαλλία, Πορτογαλία, Μεγ. Βρεταννία, Ίσλανδία, Νορβηγία, Σουηδία και Ρωσία¹, και πέρα απ' αυτές και στις άλλες αντίστοιχες με τις ελληνικές πυρές, που ανάπτονται σ' όλες τις χώρες της Ευρώπης.

Ἡ κοινότητα μορφῶν καὶ στοιχείων μεταξὺ τῶν πυρῶν ὅλου τοῦ χρόνου, ἔστω καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ μόνο χώρου, δὲν ἀφίνει περιθώρια γιὰ τὴν ἐξαγωγή ἐδῶ συμπερασμάτων, ἀφοῦ, γιὰ τὸ λόγο πού ἀναφέραμε, μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ μόνο οἱ πυρές τοῦ χειμῶνα. Τὸ θέμα χρειάζεται συνολικὴ θεώρηση — ἐλπίζω νὰ γίνη σύντομα, σὲ μιὰ εὐρύτερη μονογραφία πού ἐτοιμάζω ἀπὸ καιρὸ — ἀν λάβῃ ὑπ' ὄψη κανεὶς ὅτι πολλὲς φορὲς ἀνάπτονται πυρές σὲ διάφορες ἡμερομηνίες σὲ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸ τόπο. Ἐτσι, γιὰ νὰ ἀναφερθῶ πρόχειρα καὶ ἐνδεικτικὰ σὲ συγκεκριμένο παράδειγμα, αὐτὸ νομὸ Φλωρίνης τὸ ἀναμμα τῆς φωτιάς, πού λέγεται μπουμπούνα, δὲν γίνεται παντοῦ τὴν ἴδια μέρα... Στὸ Ἀμύνταιο γίνεται τῇ γιορτῇ τῆς Ἀγίας Βαρβάρας, στὴ Φλώρινα τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων καὶ στὸ Λέχοβο λίγες μέρες προτοῦ ἔρθουν τὰ Χριστούγεννα². Σὲ ἄλλες περιοχὲς ἔχομε περιοδικὲς πυρές καὶ τὸ χειμῶνα καὶ τὶς ἀπόκριες ἢ τὸ Πάσχα καὶ τὸ καλοκαίρι (πυρές ἀπὸ Ἰωάννου). Ὑστερα ἀπὸ τὴ διαπίστωση αὕτῃ εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ περιορισθῶ ἐδῶ σὲ μερικὰ χαρτογραφικὰ συμπεράσματα γιὰ τὶς χειμερινὲς πυρές, ὅπως ἐξάγονται ἀπὸ τὴν ἐρευνῆς τοῦ Ἀτλαντα τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας καὶ νὰ κάμω μερικὲς μόνον ὑψέξεις γιὰ τὴν καταγωγή τῶν. Ἐνας πρόσθετος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς ἐπιφυλακτικὸς σὲ γενικεύσεις, πού πρέπει νὰ περιλάβουν ὅπωςδήποτε καὶ τὸν εὐρωπαϊκὸν χώρον, εἶναι ὅτι μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ἀσχολεῖται στὸ πλαίσιο τοῦ Ἐθνολογικοῦ Ἀτλαντα τῆς Ευρώπης ὁ καθ. Μ. Zender. Ὁ Zender ἔχει λάβει ὑπ' ὄψη τὸν ἐλληνικὸν Ἀτλαντα, ἡ ἐργασία του βρίσκεται ἤδη στὸ τυπογραφεῖο καὶ εἶναι εὐλογο νὰ περιμένωμε νὰ δοῦμε πρῶτα τὰ γενικώτερα συμπεράσματα, στὰ ὁποῖα ἔχει καταλήξει.

Πάντως, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ μεγάλη πυκνότητα τῶν συμβόλων στὸ χάρτη μας (χάρτ. 4), ἔχομε νὰ κάμωμε μὲ ἓνα ἔθιμο πολὺ διαδεδομένο, κυρίως στὸ βορειοελλαδικὸν χώρον, καὶ ἰδιαίτερα ζωντανό. Ἡ ἀποψη αὕτῃ ἐνισχύεται ἀκόμη περισσότερο, ἀν ἀναλογισθῇ κανεὶς, ὅτι οἱ περιοδικὲς πυρές τοῦ χειμῶνα ἀνάπτονται στὸ ὑπαίθρο σὲ μιὰ χρονικὴ περίοδο, πού οἱ καιρικὲς συνθήκες εἶναι συνήθως ἰδιαίτερα δυσμενεῖς γι' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὶς ἐκδηλώσεις. Τόση ὁμως γοητεία ἀσκεῖ, φαίνεται, τὸ ἔθιμο καὶ τόσο βαθιὰ εἶναι ριζωμένο στὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ, ὥστε, γιὰ νὰ ἀναφερθῶ

1. Βλ. πρόχειρα Richard Wolfram, Die Jahresfeuer, Wien 1972, σ. 71 (Veröffentlichungen der Kommission für den Volkskundatlas in Österreich, herg. von Richard Wolfram, 3).

2. Βλ. Στ. Κυριακίδη, Μακεδονικά, δ. π., σ. 407.

σ' ένα παράδειγμα από την Ήπειρο, στην Ἀρίστη (Δυτ. Ζαγόρι) «τὰ παιδιά τοῦ χωριοῦ, ἀκόμα καὶ ὅταν τὸ χιόνι ἔχη στρώσει τὴν ἔκταση ἀπ' ἄκρη ὡς ἄκρη, κόβουν πουρνάρια καὶ κέδρα ἀπὸ τοὺς ὄχτους τῶν χωραφιῶν καὶ ἀνάβουν πελώρια φωτιά»¹. Ἀντίθετα, γιὰ νὰ κάμω μιὰ πρόχειρη σύγκριση, ὅπως ἀναφέρει ὁ Wolfram, στὴν Αὐστρία οἱ πυρὲς τοῦ χειμῶνα, ποὺ εἶναι πολὺ περιορισμένες, ἀνάπτονται μόνο ὅταν τὸ ἐπιτρέπουν οἱ καιρικὲς συνθῆκες².

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ μεγάλη αὐτὴ διάδοση τοῦ ἐθίμου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν Ἀτλαντὰ μας, ἀλλὰ καὶ ἡ διάδοση, εὐρύτερη ἢ περιορισμένη, στὶς ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χώρες ποὺ ἀναφέραμε, εἶναι ἐνδεικτικὴ τοῦ γεγονότος ὅτι ἔχομε νὰ κάμωμε μὲ ἔθιμο πολὺ παλαιό. Βέβαια τί εἶδους ἐπὶ μέρους στοιχεῖα τὸ ἀπαρτίζουν, πῶς καὶ μέχρι ποῦο βαθμὸ ἔχουν συγκερασθῇ τὰ εἰδωλογατρικὰ μὲ τὰ χριστιανικὰ, σὲ ποιούς εἰδικώτερος ἐπὶ μέρους σκοποὺς ἀποβλέπουν κλπ. εἶναι ἓνα μεγάλο κεφάλαιο, ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀναπτυχθῇ, ἔστω καὶ στοιχειωδῶς, στὰ πλαίσια τῆς ἀνακοινώσεως αὐτῆς. Ὅπως δὲ ποτε καὶ μόνο ἀπὸ τίς ἡμέρες ποὺ ἀνάπτονται οἱ πυρὲς, χωρὶς νὰ ἔχη κανεὶς ὑπ' ὄψιν τίς λεπτομέρειες ποὺ δίνουν οἱ συλλογές, ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ καταστρωθοῦν στὸ χάρτη ἀλλὰ ποὺ περιλαμβάνονται, θέλω νὰ πῶ ποὺ θὰ περιληφθοῦν, στὸ ἐκτενὲς σχετικὸ ὑπόμνημα, μπορεῖ νὰ συμπεράνῃ κανεὶς ὅτι ἡ χριστιανικὴ λατρεία ἔχει παίξει ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴ διαμόρφωση καὶ διάδοση τῶν σχετικῶν ἐθίμων, τὰ ὁποῖα, ἂς σημειωθῇ μόνο αὐτό, δὲν εἶναι μετέωρα καὶ ἀπομονωμένα. Ἀντίθετα εἶναι στενὰ συνδεδεμένα μὲ τὴν ὅλη τελετουργικὴ διαδικασία, τόσο, ποὺ δυσκολεύεται κανεὶς καμμιά φορὰ νὰ τὰ ἀπομονώσῃ.

Πάντως πρέπει νὰ θεωρῇται μᾶλλον βέβαιο ὅτι, ὅπως παρατήρησε παλαιότερα ὁ ἀκαδ. Κ. Ρωμαῖος μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐξέταση τῆς πυροβολίας στὰ ἀναστενάρια, πηγὴ ὅλων τῶν λατρευτικῶν πυρῶν, ἀρχαίων καὶ νέων, εἶναι ἡ παλαιὰ καὶ ἀρχέγονη πίστη στὴν εὐεργετικὴ δύναμη τῆς φωτιᾶς. «Ἐνα νῆμα στερεὸ καὶ μισοκρυμμένο», γράφει, «ἐνώνει ὅλα τὰ πυρολατρικὰ ἔθιμα ἀπὸ σήμερα ἕως σὲ μιὰ ἐποχὴ ἀνυπολόγιστα μακρυνὴ καὶ πρὸ πέρα ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ Ἀρχαιότητα... τὸ βαθύτερο νόημα κάθε πυρολατρικῆς τελετῆς [εἶναι] ὅτι ἀπὸ τῆ μεγάλης καὶ φροντισμένης ἱερῆς πυρᾶς, εἴτε μόνο ποὺ τὴν ἐτοιμάζομε, εἴτε τὴν περιτρέχομε, εἴτε χορεύομε γύρω, εἴτε πηδᾶμε μέσα προφυλακτικὰ εἴτε μὲ γυμνὰ τὰ πόδια ἐνθουσιασμένοι καὶ ἄφοβοι, θὰ πάρουμε δύναμη καὶ ὑγεία καὶ ὁ τόπος μας τὴν εὐτυχίαν του»³.

1. Ἀγγέλου Παπακώστα, Οἱ φωτιὲς τοῦ "Αἰ-Βασίλη, Ἡπειρωτικὴ Ἑστία 3, τευχ. 21 (1954), σ. 43.

2. Βλ. Richard Wolfram, ὁ. π., σ. 5.

3. Κωνσταντίνου Ἀθ. Ρωμαίου, Λαϊκὲς λατρεῖες τῆς Θράκης, Ἀρχ. Θρακ. Λαογρ. Γλωσσ. Θησ. 11 (1944-45), σ. 77-78.

«Ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ὀρθῆς... ἡ γνώμη τοῦ ἐπιφανοῦς Ἑλληνος ἀρχαιολόγου», παρατηρεῖ σωστά ὁ ἐπίσης ἐπιφανὴς ἐρευνητὴς τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ Στίλπων Κυριακίδης. «Ἡ γενικὴ ὅμως αὕτη γνώμη, ἱκανὴ διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀρχῶν τῆς πυρολατρίας, δὲν εἶναι ἀρκετὴ καὶ διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν μορφῶν, τὰς ὁποίας ἔλαβεν αὕτη παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς ἕνεκα τῶν διαφορῶν παρ' ἐκάστῳ συνθηκῶν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἱστορίας. Ἰδιαίτερος δὲν εἶναι ἀρκετὴ διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν πυρολατρικῶν ἐπιβιωμάτων τῆς σημερινῆς λαϊκῆς λατρείας τοῦ ἑλληνικοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν λαῶν»¹.

Τὴν ἱστορικὴ αὕτη ἐρμηνεία ἐπιχειρεῖ ὁ Κυριακίδης, γιὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ τίς πυρὲς τῆς ἀποκριᾶς, ἀλλὰ καταλήγει σὲ συμπεράσματα, γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἔχῃ καὶ ἐπιφυλάξεις, ἐπειδὴ στηρίζεται σὲ ἑλλιπὲς ὕλικό.

Καὶ γιὰ νὰ περιορισθῶ σὲ πρόχειρα παραδείγματα γιὰ τὴν ἀνεπάρκεια τοῦ ὕλικου, συγκρίνοντας ὁ Κυριακίδης τὰ ἑλληνικὰ πυρολατρικὰ ἔθιμα μὲ τὰ ἀνάλογα εὐρωπαϊκὰ, ἀναφέρει ὅτι στὰ δεύτερα γίνεταί ἐπιπροσθέτως τὸ ἀναμμα τῆς φωτιᾶς ἀπὸ νεονύμφους², ἐνῶ μὲ τὸν Ἀτλαντὰ τώρα γνωρίζομε ὅτι στὴ Μπάφρα π. χ. Δωδώνης Ἰωαννίνων τὰ Φῶτα «ταῦτα ἀναμματα τῆς χρονιᾶς ἀνάβουν τῇ φωτιά... καὶ τὴν πηδοῦν μὲ τὴν σειρά, γιὰ νὰ κάνουν προκοπή»³, ὅτι στὰ ἔθιμα τῆς Παλλίας καὶ τῆς Γερμανίας καίεται ὁμοίωμα ἀνθρώπου, πρᾶγμα ποῦ, ὅπως ἰσχυρίζεται, συμβαίνει στὰ ἑλληνικὰ μόνο το Πάσχα⁴, ἐνῶ γνωρίζομε ὅτι τὰ Φῶτα στὴν Τραπεζοῦντα ἔκαιγαν ὁμοιώματα⁵. Ἀναφέρει ἀκόμη ὅτι σὲ μερικὰ μόνο μέρη τῆς Εὐρώπης κρεμιοῦνται πάνω ἀπὸ τὴν πυρὰ ζῶα καὶ κατακαίονται⁶, ἐνῶ γνωρίζομε ὅτι στὴν Ἀνακού Καππαδοκίας, πάλι τὰ Φῶτα, ἔβαζαν στὴν πυρὰ μιὰ γάτα σ' ἓνα τσουκάλι καὶ τὴν ἔκαιγαν μέσα στοῦ σωρό⁷.

Ἐπιστήμονες ἀπὸ τὴ Σουηδία, τὴ Φινλανδία, τὴ Γερμανία, τὴ Γαλλία, τὸ Βέλγιο κ. ἄ. ἔχουν δημοσιεύσει ὀγκωδέστατες καὶ πολὺ ἐμπεριστατωμένες ἐργασίες γιὰ τὰ πυρολατρικὰ ἔθιμα τῆς χώρας τοῦ ὁ καθένας — δὲν λείπουν βέβαια ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ καὶ οἱ χρησιμώτατες γενικὲς θεωρήσεις — ἀλλὰ ὁ Mannhardt καὶ ὁ Liungman εἶναι ἐκεῖνοι ποῦ, στηριζόμενοι στοῦ εὐρωπαϊκὸ καὶ τὸ ἀσιατικὸ ὕλικό,

1. Μακεδονικά, ὁ. π., σ. 387.

2. Μακεδονικά, ὁ. π., σ. 389.

3. Κέντρον Λαογραφίας Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ΚΑ) ὕλικ. "Ατλ. "Ηπειρ. IV, 109 (1970).

4. "Ο. π., σ. 389 καὶ 394.

5. Ἀρχ. Ὑλικ. Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν (Ζίλμα).

6. "Ο. π., σ. 390 καὶ 394.

7. Θ. Κωστάκης, Ἡ Ἀνακού, Ἀθήνα 1963, σ. 235. Κάψιμο γάτας γίνεται σὲ μερικὰ μέρη τῆς Γαλλίας, Παρίσι κ. ἄ. (Richard Wolfram, ὁ. π., σ. 60).

ἀρχαῖο καὶ νεώτερο, εἶδαν τὸ θέμα τῶν περιοδικῶν πυρῶν μὲ τὴν ἐπιβαλλομένη εὐρύτητα. Ὁ πρῶτος, τοῦ ὁποῦ το ἔργο ἐκτιμᾶται ἀκόμη περισσότερο γιὰ τὴ μεθοδική ροπή του παρὰ γιὰ τὰ συμπεράσματα, στὰ ὁποῖα καταλήγει, δέχεται τελικὰ, ἴσως ὄχι ἀνεπιφύλακτα, αὐτοτέλεια στὴ γένεση τῶν ἐθίμων, καὶ τὰ ἐρμηνεύει μὲ τὸ γενικὸ νόμο τῆς πολυγενεσίας¹. Πολὺ ὅμως σημαντικώτερο γιὰ τὴν περίπτωσή μας εἶναι τὸ περίφημο, ρηξικέλευθο θὰ ἔλεγα γιὰ τὴν ἐποχὴ του, ἔργο τοῦ Waldemar Liungman, «Traditionswanderungen Euphrat-Rhein», ποὺ δημοσιεύτηκε πρὶν ἀπὸ 40 περίπου χρόνια σὲ δύο μέρη καὶ ἐντυπωσίασε τοὺς εἰδικούς. Περιορίζομαι νὰ ἀναφέρω ἐδῶ μὲ συντομία τὸ συμπέρασμα, στὸ ὁποῖο καταλήγει ὁ Liungman, κατὰ τὸ μέρος μόνον ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει. Μεταξὺ τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν περιοδικῶν πυρῶν τοῦ τέλους καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔτους, τῆς πρώτης Μαρτίου καὶ τῆς ἀποκριᾶς, τὰ ὁποῖα φυσικὰ μνημονεύει, καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ἀσιατικῶν πυρῶν τοῦ νέου ἔτους ὑπάρχει μεγάλη σχέση καὶ συγγένεια, ὅπως γράφει. Τὰ ἀσιατικὰ φαίνονται παλαιότερα, ἀφοῦ, ὅπως γνωρίζομε, γιὰ νὰ ἀναφερθῶ μόνον σὲ ἓνα παράδειγμα, στὴν Κίνα πρέπει νὰ εἶχαμε περιοδικὲς πυρὲς ἤδη ἀπὸ τὸ 2.000 π. Χ., ἄρα ἡ ὁδὸς μεταναστεύσεως καὶ διαδόσεώς των εἶναι σαφής. Καὶ ἐπιφέρει κατὰ λέξη: «Οἱ πυρὲς τῶν Θεοφανῶν, ποὺ τὴς βρίσκουμε σποραδικὰ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ στὴν Καππαδοκίαν, στὴ Βαλκανική, στὶς χώρες τῶν Ἀλπεων, στὴ Γαλλία, στὸ Βέλγιο καὶ στὴν Ἀγγλία, ἀναπτύσσονται ἀνάλογα τὸ βράδυ πρὸ τῆς ὁριστικῆς ἀρχῆς τοῦ νέου ἔτους»².

Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Zender, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ, ἐπαναλαμβάνω, περιμένουμε πολὺ σύντομα τὸν πρῶτο εὐρωπαϊκὸ Ἀτλαντα γιὰ τὶς περιοδικὲς πυρὲς μαζὶ μὲ τὸ ὑπόμνημά του, ἡ μονολιθικὴ παραγωγή τῶν περιοδικῶν πυρῶν ἀπὸ τὶς ἐορτὲς τῆς πρωτοχρονιᾶς, τὰ ἀσθενῆ ἐθνολογικά, ἀρχαῖα καὶ ἀνατολικά παράλληλα, ἡ ἀπόρριψη κάθε ἰδέας πολυγενετισμοῦ κ. ἄ. κρίνονται σήμερα ὡς ἀδυναμίες τοῦ ἔργου τοῦ Liungman³.

Ἡ θεωρία ὅμως τοῦ Liungman εἶναι ἐλκυστικὴ, καθὼς φαίνεται νὰ ἰσχύει γιὰ τὸν ἐλληνικὸ πολιτιστικὸ ὄχι, ὅπου εἶναι πολὺ πιθανὸ μιὰ μετακίνηση τοῦ

1. Βλ. πρόχειρα Στ. Κυριακίδου, ὁ. π., σ. 391-392.

2. Waldemar Liungman, Traditionswanderungen Euphrat - Rhein, Studien zur Geschichte der Volksbräuche, Helsinki 1938, σ. 499-500 (FFCommunications ἀρ. 119).

3. Matthias Zender, Die Jahresfeier in Europa in ihrer Aussage für kulturelle Zusammenhänge in historischer Zeit, Zweite Arbeitskonferenz der Organisationskommission für den Volkskundatlas Europas und seiner Nachbarländer 12.-15. März 1968 in Bonn, Bericht, Bonn 1970, σ. 31.

ἐθίμου τῶν περιοδικῶν πυρῶν τοῦ χειμῶνα νὰ ἔγινε ἀπὸ τὰ ἀνατολικά διαμερίσματα (Καππαδοκία, Πόντος, Κύπρος κλπ.) πρὸς τὰ δυτικά (Θράκη, Μακεδονία, Ἡπειρος μέχρι βασικὰ τῇ Θεσσαλίᾳ). Σὲ ἄλλη περίπτωση θὰ περίμενε κανεὶς ὡς πρὸς φυσικὴ μεγάλη διάδοση στὸ νότιο ἑλληνικὸ χῶρο (Κρήτη, νησιὰ Αἰγαίου, Πελοπόννησος), ὅπου βέβαια οἱ καιρικές συνθήκες γιὰ τὴν ἄσκηση τοῦ ἐθίμου εἶναι κατὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ εὐνοϊκώτερες.

Βέβαια ἡ σχέση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συμβόλων, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσωμε καὶ τὴ γλῶσσα τῆς στατιστικῆς, στὸ βορειοελλαδικὸ χῶρο, καὶ μάλιστα στὴ Μακεδονία, μὲ ἐκεῖνα τῶν ἀνατολικῶν περιοχῶν (στὴ Μακεδονία εἶναι πολὺ περισσότερα), δὲν φαίνεται νὰ στηρίζῃ τὴν ἀποψὲ τῆς μετακινήσεως αὐτῆς τοῦ ὑλικοῦ, ἀφοῦ, ὅπως εἶναι λογικὸ καὶ κοινὰ παραδεκτό, ὁ τόπος ὅπου ἓνα ἔθιμο εἶναι περισσότερο διαδεδομένο καὶ ζωηρὸ εἶναι κατὰ τεκμήριο καὶ ὁ τόπος καταγωγῆς του, ἂν ἔχῃ καὶ πέραν ἀπ' αὐτὸν διαδοθῇ. Ἀλλὰ αὐτὸς εἶναι ὁ ρόλος τοῦ ὑπομνήματος, ποὺ πρέπει νὰ συνοδεύῃ τὸ χάρτη. Στὸ ὑπόμνημα αὐτὸ πρέπει νὰ ἀναφεροῦν γιὰ τὴν προκειμένη περίπτωση (δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος) δύο παράγοντες, ποὺ μποροῦν νὰ ἀνατρέψουν τὸν τελευταῖο ἰσχυρισμὸ καὶ νὰ στηρίζουν τὸν πρώτον. α') Ἡ συλλογὴ τοῦ ὑλικοῦ ἔχει γίνεи κατὰ τρόπον ἀνομοιόμορμον. Ἐνῶ δηλ. ἀπὸ τὴν περικύβητὴν ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν κατωρθώσαμε νὰ συγκεντρώσωμε ἀφθονο ὑλικὸ μὲ τὰ ἐρωτηματολόγια, τὸ ὑλικὸ ἀπὸ τὰς πρώην ἑλληνικὰς περιοχὰς ἔχει συγκεντρωθῇ, γιὰ λόγους εὐνοήτους, βασικὰ ἀπὸ δημοσιευμένο ἢ ἀδημοσίευτο σὲ χειρόγραφα εὐρύτερο ὑλικὸ καὶ σπανιώτερα μόνο, μὲ ἐρωτηματολόγια ἀπὸ πρόσφυγες. Ἀκόμη καὶ τὸ ὑλικὸ τῆς Κύπρου εἶναι δειγματοληπτικόν. β') Ὅπως εἶναι γνωστό, στὸ βορειοελλαδικὸ χῶρο καὶ μάλιστα στὴ Μακεδονία, ἔχουν ἐγκατασταθῇ συμπαγεῖς ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ ἀπὸ τὸν Μικρασιατικὸ χῶρο μετὰ τὴν καταστροφὴ καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν. Πολλοὶ πρόσφυγες χρησιμοποιήθηκαν ὡς πληροφοριοδότες, ἀλλ' οἱ δάσκαλοι συλλογεῖς δὲν εἶναι καμιὰ φορὰ σαφεῖς στὶς ἀπαντήσεις των ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τοῦ ὑλικοῦ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν. Δὲν διευκρινίζουν δηλ. πάντα, ἂν ἡ ἀπάντησις ἰσχύῃ γιὰ τὴν παλαιὰ πατρίδα τῶν πληροφοριοδοτῶν στὴ Μ. Ἀσία ἢ τὴ νέα στὴ Μακεδονία ἢ ὅπου ἄλλου. Μερικὰς φορὰς σημειώσαμε στὸ χάρτη καὶ τοὺς δύο τόπους, ἐπειδὴ αὐτὸ προέκυπτε ἀπὸ τὴν ὅλη περιγραφή. Ἄλλοτε μόνο τὸν σημερινὸ ἑλληνικὸν τόπον, ὅταν κατωρθώναμε νὰ διαπιστώσωμε ὅτι ἡ ἄσκηση τοῦ ἐθίμου στὴ χαμένη πατρίδα ἦταν ἀμφίβολη.

Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ προσθέσῃ γιὰ σχετικὰ λίγες περιπτώσεις καὶ ἓνα τρίτον λόγον, ποὺ σχετίζεται μὲ τοὺς ἄλλους δύο καὶ ποὺ ἐνισχύει τὴν ἀποψὲ, ὅτι δὲν εἶναι πάντοτε ὁ τόπος ἀφετηρίας ἐνὸς πολιτιστικοῦ φαινομένου, στὴν περίπτωσίν μας τῶν πυρῶν τοῦ χειμῶνα, ἐκεῖνος στὸν ὁποῖο φαίνεται νὰ ἔχῃ μεγάλη διάδοση. Οἱ πρόσ-

φυγες που ἐγκαταστάθηκαν μετὰ τὴν καταστροφή στὴ Μικρὰ Ἀσία στὸ βορειο-ελλαδικὸ χῶρο ἔφεραν μαζί με τὰ ἄλλα ἥθη καὶ ἔθιμα καὶ τὸ ἔθιμο τῶν περιοδικῶν πυρῶν, ὅπως εἴπαμε. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο στοὺς νέους τόπους ἐγκαταστάσεως πολυπλασιάσθηκαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους οἱ ἐνδείξεις.

RÉSUMÉ

L' Atlas du Folklore Hellénique et les feux périodiques hivernaux en Grèce du Nord

par Steph. D. Imellos

L'auteur s'intéresse à la coutume des feux périodiques qui s'allument pendant l'hiver, uniquement ou presque, dans la région de la Grèce du Nord, comme cela ressort de l'Atlas du Folklore Hellénique.

Sur la base des données cartographiques surtout, l'auteur avance la thèse que cette coutume d'allumer des feux en hiver tient ses origines des provinces orientales de l'aire culturelle grecque (Cappadoce, Mer Noire, Chypre), d'où elle s'est propagée vers l'Ouest (Thrace, Macédoine, Epire, Thessalie).

Cette thèse représente une solution probable du problème de la diffusion d'une coutume culturelle importante.